

ABRAHAM A SANTA CLARA

Halálának tavaly volt 250. évfordulója s ez alkalmat ad arra, hogy felelevenítsük *Abraham a Santa Clarának*, a német barokk-irodalom egyik legérdekesebb, legeredetibb alakjának emlékezetét.

Abraham a Santa Clara polgári neve: *Ulrich Megerle*. Bajorország egy kis falujában, Krähenheimstettenben született 1644-ben, mint a' jómódú, de gyermekekkel bőven megáldott Megerle kocsmáros-család gyermeke. Korán kitűnt észbeli tehetségével, s ezért szülei a közeli Messkirch városának latin iskolájába küldték. Tanulmányainak további állomásai: Ingolstadt, Salzburg, Bécs, s ez utóbbi helyen belépett a mezitlábás ágoston-rendi barátok szerzetébe, s itt kapta az irodalmi műveiben is használt olaszos hangzású szerzetes nevét. Már korán feltűnt valami sajátos egyéni humort megcsillantató szónoki tehetségével, s rövidesen Bécs városának legismertebb, legkedveltebb, legnépszerűbb hitszónoka lett. Elannyira, hogy végül is Lipót császár udvari szónokká nevezte ki.

Egy anekdota szerint (s mint látni fogjuk, vele kapcsolatosan nagyon is jogosult anekdotákat emlegetni) a kinevezés a következőképpen történt:

I. Lipót császár meglátogatta egy alkalommal a mezitlábás barátok zár-dáját. A kápolnában hosszan elnézegette a szép oltárképet, mely Jákob álmát ábrázolta, s tréfásan megkérdezte:

— Hogyan történhetik, hogy az angyalok itt fáradságosan járkálnak a lajtorján, holott szárnyaik vannak, s kényelmesen fel-felrepülhetnének?

A barátok megzavarodva hallgattak; ekkor egy fiatal szerzetes lépett elő, s erősen szemé közé nézve a császárnak így szólt:

— Bocsásson meg felséged: az angyalok szárnyai valószínűleg vedlésben vannak.

A császárnak annyira megtetszett ez a nyers humorú felelet, hogy a fiatal szerzetest csakhamar kinevezte udvari szónoknak. S ez ifjúból vált a később oly híres szónok, Abraham a Santa Clara.

Eddig az anekdota. *Se non e vero...* Valóban ez a kissé nyers, realizisztikus, sokszor naturalisztikus humor a legjellemzőbb Abraham a Santa Clara emberi és írói egyéniségére. De a kis történet nem ad kellő magyarázatot arra, miért is volt szüksége a császárnak éppen ilyen népiesen goromba, nyers, szóki-mondó mezitlábás szerzetes udvari szónokra, aki aztán prédikációiban, írásai-ban nemcsak a köznépet, hanem a nemességet és udvart sem kímélte? Az akkori társadalompolitikai erőviszonyok adnak erre a kérdésre magyarázatot. Ebben a korban nyugaton valóban leplezetlen osztályharc dúl a földbirtokos nemesség és az egyre inkább vagyonosodó, izmosodó, feltörekvő városi polgári réteg között s ezt a vetélkedést az uralkodók európaszerte nagyon ügyesen ki-használták — az „inter duos...” klasszikus módszerével — saját abszolutisztikus kormányzó hatalmuk kiépítésére és megerősítésére, s nem csekély szerep jutott ebben az udvari papoknak, akik az uralkodó védnöksége alatt nyugodtan ostorozhatták magát az udvari népet is, az udvari emberek gyarlóságát, esendőségét, hiszen csak annál inkább kitűnt a mindennek felett álló abszolút uralkodói hatalom szükségessége. Persze, a dinasztiaiknak ezek az udvari pap-jai meglehetősen kényes helyzetben voltak, mert mindenkit kiprédikálhattak, kivéve — az uralkodót. Talán éppen Abraham a Santa Clarától származik az a naturalisztikus nyers, de nagyon is szemléletes hasonlat, hogy az udvari szónokok ahhoz az emberhez hasonlítanak, aki megnyúzza a nyulat: könnyen megy a munka egészen a fejig, de ott aztán megakad. Nos, Abraham a Santa Clara még a „nyúlfejjel” is megpróbálkozott. Egyszerű művében „Arany-ABC”

formájában felsorolja a jó uralkodó tulajdonságait. És soraiból kiérződik, hogy nemcsak azt mondja el, hogy milyen *legyen* a jó uralkodó, hanem inkább arra céloz, hogy ilyennek *kellene lennie*.

Életének legmozgalmasabb korszaka: 1679 és 1683. Előbb egy pusztító pestis-járvány tizedelte Bécs lakosságát, utóbb meg a törökök ostroma fenyegette. A két alkalomhoz egy-egy hatalmas szónoki alkotása kapcsolódik, a „Mercks Wien” és a világirodalmi és világtörténelmi jelentőségű „Türkenpredigt”. Az egyszerű mezitlábás barát lelkes, gyújtó hatású szónoklatának nem kis része van abban, hogy a bécsiek kimenekültek a törökség szorongató gyűrűjéből. Életének további éveit a külső körülményeket tekintve nyugalomban, de állandó fáradhatatlan lelkipásztori és irodalmi munkásságban teltek 1709. december 1-én bekövetkezett haláláig.

Lelkipásztori és irodalmi munkásságát említettük; mert nemcsak prédikált, hanem írt is szorgalmasan, sokat és érdekesen: mintegy 24 kötetet tesz ki nagyobbára vallás-erkölcsi elmélkedéseket (és elménckedéseket) felölölő övr-jé. Főműve a „Judás, a fő-gonosz”, apokrif Judás-életrajz, amelynek vékony epikai szálára azonban a szellemes moralizálások, szórakoztató bölcselkedések dús gyöngysora van fűzve.

A fenti jelzők kissé ellentétesek a főnevükkel, s éppen ebben a kettősségen rejlik Abraham a Santa Clara sajátos szónoki-írói egyéniségének különleges varázsa. De viszont ebben rejlik annak veszélye is, hogy sokan félreértik, illetve csak egyoldalúan értékelik, ami pedig azonos az igazságtalan leértékeléssel. Irodalomtörténeti közhely, hogy Schiller róla mintázta Wallensteinjének kapucinus-alakját, aki afféle jópofa, viccelődő kolduló-barát, dramaturgiai szempontból: csuhába bujtatott Hans-Wurst. De igazságtalanság lenne ezt a drámai figurát a modellel azonosítani; erre legkevésbé Schiller gondolt, akinek viszont Goethe ajánlotta figyelmébe a bécsi hitszónokot, s éppen a német szellem e két óriásának érdeklődése — és értékelése — már egymagában is félmjelzi Abraham a Santa Clara irodalmi rangját.

Aki persze sokkal, de sokkal több, mint afféle öncélúan adomázó, pusztán nevetetésre törekvő barátságos népszónok. A horátiusi „ridendo dicere verum” axiomáját kell vele kapcsolatosan emlegetnünk, még hozzá a Horátiusénál jóval mélyebb — mert keresztényi — erkölcsi tartalommal és jóval átfogóbb életbölcsessel. És kora színvonalán álló, meglepően gazdag tudás-anyagú műveltséggel. Nemcsak a szentírásban, teológiában, szentek életében-legendáiban otthonos, hanem a világi történelemben, földrajzban, természettudományokban is egyaránt jártas. Elismerjük, hogy ez a tudásanyag rendezetlen, kritikátlan és sok helyütt naivnak feltűnő, de ne feledjük, hogy például ennek a századnak az egyik legműveltebb magyarja, Apáczai Csere János, még elhitte azt, hogy az elefántot beszédre lehet tanítani.

S ez a sok irányban gazdag tartalom szinte szédítő gazdagságú, változatoságú, barokkosan pazarló nyelvi formák között jelentkezik. E tekintetben is izgalmas kettősség tapasztalható: amint az üdítően tiszta, egyszerű, zamatos népies nyelv a barokkizlés mesterkéltnyelvi és stíluscsatornái között hömpölyög, sokszor bizony ki is árad.

Rendkívül szemléletes, érzékletes, képekben dús ez a nyelvezet, ebből már egy-két könyvcím is ízelítőt ad: „Jól megtöltött borospince, ahol a szomszjas lelkek szellemi nektártól megvidámíttatnak, a salamoni Énekek énekében szereplő mennyei ara példájára”, avagy: „Grammatica religiosa, azaz lelki-erény-iskola, amelyben mind egyháziak, mind világiak ötvenöt leckén keresztül kioktattatnak, mint kell a rosszat kerülni és a jót cselekedni”. A télt bizonyító induktív módszer szinte már túlbuzgánság: a képek, hasonlatok, ellentétpárok és párhuzamok, példák, adomák és anekdoták özöne, áradata zúdul a gyanútlan olvasóra. Nem is szólva a szójátékok és betűjátékok töme-

géről, amelyek viszont a fordítót állítják lépten-nyomon csak gyötrelmesen és megközelítő módon megoldható feladatok elé. Meg aztán a rímek! Abraham a Santa Clara sajátossága, hogy itt-ott a prózán belül is rímelget, s azonkívül az egyes fejezeteket rendszerint egy-egy versikével kezdi, vagy fejezi be. S ezek éppen nem holmi gyermekek rigmusok, sokszor néhol meglepően költőiek, s az az érzésünk, hogy az irodalomtörténet még adós Abraham a Santa Clarának, a költőnek, méltatásával.

De lássuk a medvét! (Róla szólván az ilyes népies kiszólások is jogosultak.) Azaz magát Abraham a Santa Clarát. Az alábbi szemelvények összeválogatásában, amelyek különböző műveiből valók, lehető sokoldalúságra, változottságra törekedtünk.

HÁBORÚ ÉS BÉKE

Amikor Isten a világra született, az egész földön béke honolt, „toto orbe in Pace composito”. De minthogy mostanság csaknem az egész földkerekségen háború van, úgy látszik, hogy az ördög jött a világra; és a „Mars” szócskának nemcsak négy betűje van, hanem immár a világ mind a négy földrésze felett uralkodik; de vajon ki okozza az oly hosszadalmas, borzalmas, fájdalmas, árthatmas háborús kitöréseket? Ki? ő? — Nem, hanem ez, ez: a bűn!

MI KELL A JÓ HÁZASSÁGHOZ?

Jó fejük legyen a házasoknak, mert gyakran fejet kell hajtaniuk.

Jó foguk legyen a házasoknak, mert gyakran kell egy-egy szót elharapniuk.

Jó szemük legyen a házasoknak, mert gyakran kell szemet hunyniuk.

Jó hátuk legyen a házasoknak, mert nagy terheket kell cipelniük.

Jó gyomruk legyen a házasoknak, mert sok kemény falatot kell lenyelniük.

Jó májuk legyen a házasoknak, mert nem szabad rosszmájúskodniuk.

Jó válluk legyen a házasoknak, mert nem vehetnek semmit sem félvállról.

Jó lábuk legyen a házasoknak, mert sokszor szorít a cipőjük; egy szóval „*Patientia*”, türelem, ez az első házi adó, amellyel a házások egymásnak tartoznak.

Alig találni ájtatosabb embereket, mint a házások, mert szinte nap mint nap a keresztet hordozzák, és úgy tűnnek fel nekem, mint a hajócskák a par-ton, amelyek ugyan meg vannak kötve és látszólag nyugalmat élveznek, de csakhamar észre lehet venni, hogy az egyik dangubálás közben a másikhoz ütődik; hasonlóképpen a házások egymáshoz vannak kötve a szentség és a közös „igen” által, állapotuk nyugalmi helyzetnek látszik, de azután kitűnik, hogy az egyik a másikat gyötri és ha nincs is vihar, időnként azért mégis vilámlik.

Végül a házasság hasonlít az ószövetség aranyozott frigyszekrényéhez, amelyen két arany kerubim volt, akiknek Isten rendelkezése szerint egymást kellett nézniük, épp így a házasságban is az kell, hogy egyik a másikat nyájasan nézdelje, ne pedig az egyik erre, a másik meg amarra tekintessen, mert ilyen módon Sámson rókáihoz válnak hasonlókká, amelyek lángba borították a filiszteusok mezeit, amelyek ugyan egymáshoz voltak kötözve, de a fejük távol volt egymástól s az egyik nézett hajszra, a másik meg csára, Istenem, mindkettejük gyalázatára!

A HARAGRÓL

Hogy a harag esztelen bolonddá tesz, ezt tapasztalhatta az a sziléziai nemesember, aki egyszer a feletti haragjában, mert nem jött vendége az ebédhez, a pokol ördögeit hívta meg vendégül, akik aztán egyszeribe meg is jelentek, és

annyira befészkelődtek a házába, hogy a kísértetek miatt még a mai napig is lakhatatlan, és a nemes övéivel együtt csak nehezen tudott elmenekülni.

Heródes is tapasztalhatta, hogy a harag tojásából esztelen bolondok kelnek ki, amikor vad haragra gyulladt előbb a három királyok, majd az ártatlan kisdedek ellen, akik között volt a saját fiacskája is, amiért is valaki bölcsen jegyezte meg, hogy inkább lenne Heródes disznaja, mint gyermeke.

Az a bizonyos Korvin Mátyás magyar király is tapasztalhatta, hogy a harag esztelen bolondot csinál belőlünk, amikor a füge hiánya miatt annyira földühödött, hogy fogával harapdálta a tányért, és e miatt ránehezedett az Isten sujtó hatalma. (Catheg. Hist. N. 14.)

Az a játékos is tapasztalhatta Bonomában, hogy a harag esztelen bolondokat farag belőlünk, aki az állandó rossz „lapjárása” miatt annyira megharagudott, hogy dühében felragadott egy követ, s azt istenkáromlóan Isten Anyjának szobrára dobta, s ettől a hajítástól menten gutautést kapott.

Az az ember is tapasztalhatta, hogy a harag esztelen bolondokat nemez, aki a kertjében felmászott a gyümölcsfára, hogy néhány gyümölcsöt lerázzon, de minthogy semmit sem talált, annyira megmérgeződött, hogy haragosan felkiáltott: „Átkozott fa, ha nincs rajtad alma, hát teremjen ágadon csirkefogó és tolvaj!” — és közben sajátmaga volt a fán.

Az a bécsi kereskedő is tapasztalhatta, hogy a harag esztelen bolondokat árusít, aki a vendéglői étel csekély hiányossága miatt annyira megharagudott, hogy minden tányért és talat az ajtó mögé hajigált, s amikor meglátta ezt a pincérfiú, azt mondta: Uram, ha ezt tudtam volna, mindjárt az ajtó mögött terítetttem volna.

Mindebből kiviláglik, hogy a harag megfosztja az embert legértékesebb kincsétől, az értelemtől, és csúfondárosan bolondsípkát nyom az Isten képmására teremtett ember fejébe, ami kétség kívül felettébb sérti a kegyes Istent.

PRÓKÁTOROK ÉS JOGTUDÓSOK

A jogtudósok általában derék, becsületes emberek, s egész litániájuk van azoknak a szenteknek, akik földi életükben prókátorsággal foglalkoztak.

Minthogy azonban ritka mező van vakondtúrás nélkül, ritka vásár tolvaj nélkül, ritka bor seprő nélkül, ritka kert van csalán nélkül, ritkán van nyár szűnyogok nélkül, ritka a nagy pénz-kincs hamis érme nélkül, ritka a könyv számárfül nélkül, ritka almafa van féreg nélkül, ritka a bőjt tőkehal nélkül, ritka prém van moly nélkül, ritka iskola számárpád nélkül, ritkán van erdő szajkó nélkül, ritka cérna csomó nélkül, ritka szántó bogáncs nélkül, ritkán van búcsú verekedés nélkül, ritka az írás paca nélkül: épp így tehát ritka bármelyik rend vagy foglalkozási ág gonosz emberek nélkül, ezért hát a prókátorok között hasonlóképpen akadnak lelkiismeretlen, hitvány fickók.

Némelyek olyanok, mint egy nagy *kocsi*, amelyet mindig kenni kell.

Némelyek olyanok, mint egy *kicsi* bölcső, mely állandóan ide-oda ingadozik.

Némelyek olyanok, mint az *ólmos* eső, amely csak zimankós időben jelentkezik.

Némelyek olyanok, mint a *halmos* vidék, amely nem más, mint gögösen felkapaszkodott alföld.

Némelyek olyanok, mint a *kárász*, amely hal csak a zavaros vizet kedveli.

Némelyek olyanok, mint a *kérész*, amely büszkén mindig csak a víz felszínén úszkál.

Némelyek olyanok, mint a *hiú lazac*, egy hal sem ugrik akkorákat, mint ez.

Némelyek olyanok, mint a *laza* erkölcsű *hiúz*, csak a pénzre és az ajándékokra néznek.

A pör emészti pénzedet,
 Ūt, mely nyomor felé vezet,
 Hamisságnak nem kell „bedűlni”.
 Ne járj a civódás nyomán,
 Keresztényi jogtudomány:
 Hallgatni, hagyni, adni, túrni.

A PÓSTAKOCISIS

Jób az ember napjait futárhoz, vagy póstakocsishoz hasonlítja; „dies mei velociore cursore” (napjaim gyorsabbak a kengyelfutónál). Valóban, az életünk egy futárhoz hasonlóan éjjel-nappal szünet nélkül tovaszáguld, de hová? — Az egyik futár Madridba megy, a másik Párizsba, megint másik Velencébe, emez Rómába, amaz Krakóba, az meg Regensburgba és így tovább. De a mi életünk egy olyan futár, amelyik egyenes úton Magyarország felé tart, végcélja egy magyarországi *vár*: a *Tata*,* értsd úgy, hogy mindnyájunkat elsodor a Halál *áradata*.

„Dies mei velociore cursore”. Ez a férfi gazdag, szekrénye tele ruhával, pincéje tele borral, zsákja tele pénzzel; de zsák ide, zsák oda, végül őt is zsákjába dugja a Halál, hiszen ez a latin szó „loculus” egyaránt jelent pénzeszacskót és koporsót.

Az a nő szép; orcáit Rózsadombról örökölte, homlokát Símaságról örökölte, a szemeit Csillaghegyről örökölte, az ajkait Vörösvárról örökölte, a nyakát Fehérgyarmatról örökölte.** Ő valóban gyönyörű, de gyönyörűség ide, gyönyörűség oda, a *gyönyör* szóból némi betűcserével *göröngy* lesz, és a szép alak is görönggyé változik.

Amaz pedig művelt, olyan koponyája van, mely nagyon okos, a tolla éles, mint egy fokos, olyan esze van, mint Justiniánnak, ékesen szóló nyelve, mint Tulliánnak, kisujjában van az egész *Sokratész*, de ne gondold, hogy ezzel *sokra* mész, mert Sokratesz ide, Sokratesz oda, az okos ember sem él örökké: *Dies meae velociore cursore* . . .

A VERÉB

Nem történik semmi *gyász*,
 míg az Isten ránk vigyáz.

Láttál-e, mondd nekem, lenézettebb madárkát,
 mint aminő a kis közönséges veréb:
 A hangja nem zenél, a tollai nem tarkák,
 s csicseregve tengeti kis szürke életét.
 De tudja, mennyit ér, s vigyáz reá az Ūr,
 nehogy leessen ő magas fák ágirúl.

S te ember, csüggedőn még kételkednél benne,
 hogy őrködik az Ūr a jó sorsod felett?
 Egy kis verébnél hát csekélyebb érték lenne
 a lélek, ész, amit teremtett Istened?
 Szerencséd eltaszít? — volt pártfogód felejt?
 Isten kezébe hullsz, ne félj, Ő el nem ejt!

*Az eredetiben Tata német neve: „Dottis“ és a „halál” jelentésű Tod szó adja a szófátéko.

** Az eredetiben persze megfelelő német helységnevek szerepelnek: Rosenheim, Sternberg, Rotenburg, Weissenau stb.